

Kurt Flasch, *Der Teufel und seine Engel : die neue Biographie*

München : C. H. Beck 2015

462 Seiten; 22 cm

ISBN 978-3-406-68412-8

Ђаво и његови анђели : нова биографија

Ђаво не потиче из Европе, већ са Оријента. Већ две хиљаде година ђаво је присутан у окциденталном мишљењу као антипод Богу. Али столећима је његова сенка лебдела над европским континентом и одатле је његов пут узео правац ка Новом свету. Европљани су доживели сатану (како се он на јеврејском зове), али су га преобразили по својој слици и подобију. Курт Флаш, 85-годишњи емеритирани професор средњовековне философије на Универзитету у Мајнцу објавио је ове јесени књигу *Ђаво и његови анђели : нова биографија* (Kurt Flasch, *Der Teufel und seine Engel. Die neue Biographie*, C. H. Beck, München 2015). Свој богати истраживачки опус аутор је посветио предмету средњовековне историје философије – Августину, Николи Кузанском, Томи Аквинском, Дантеу и антици. Он се већ више деценија бави питањем Бога и његових тумача. Флаш приповеда у двадесет поглавља библијски почетак и метаморфозе сатанологије од патристичког предања у сред-

њем веку, као и фаталне спојеве сатане са његовим адептима и лудилом вештица. У тој потрази Флаш залази у најтамније вијуге пакла и посвећује се тамошњем персоналу, анђелима зла. Тај вртоглави итинеријум га води до садашњег времена. Ђаво се вазда мешао у свакодневицу људи, док му епоха просветитељства није сасекла крила, обеснаживши његову злу моћ. И мимо тога данас је у круговима евангелистичких хришћана, фундаменталистичким групама или унутар Римокатоличке цркве реалистична реч о сатани. Папа Јован Павле II је 1998. године обновио ритуал из 1614. г. о истеривању ђавола (егзорцизам).

У овој драматично делујућој приповести ауторова симпатија је једнозначно на страни оних

мислилаца који су се упустили у коштац са демонском силом, радећи на њеном обеснажењу. На питање где и када је ђаво имао прве наступе, многи ће рећи да је то било у Књизи Постања и причи о првородном греху. И заиста, већ су први хришћански аутори у заводљивој змији препознали прерушеног ђавола. Али историјски то није тачно, уверава нас аутор. У првим књигама јеврејске Библије то није случај, већ је Бог тај који проузрокује несрећу, као што се код пророка Амоса и код Девтеро-Исаије каже: „Ја сам Јахве и осим мене нико (...), не спасава и не чини зло.“ У Књизи о Јову сатана се јавља за реч као „тужилац“, али не као древни непријатељ, већ као нека врста злурадог адвоката који, као инструмент Јахвеа, куша Јова. Ђаво, као предмет хришћанског занимања до дубоког 18. века и дуже, појава је која потиче из апокрифних књига Старог Завета, као и из Новог Завета и у основи је хришћански проналазак. Том открићу је Курт Флаш завештао „нову биографију“. Флаша занима шта аутори Запада о њему мисле. Јеврејско, исламско предање, као и предање Црква Истoka изоставио је из својих разматрања.

Реч је о ученој књизи, при томе хомогене наративности, о теолошким списима који, и мимо свих теоријских конструкција, ипак имају високи животни

смисао. Најутицајнијим мислицима западног хришћанства су упућена та дијаболична питања.

Августин је учио о егзистенцији ђавола на догматичан начин, као и о паклу и пакленим казнама. Надасве, њему је пошло за руком да покаже да је ђаволова моћ у сексуалној власти над човеком. Тиме је ђаво спојен са учењем о првородном греху. Ђаволова моћ је кроз сексуалност родитеља пренета на пород. Оштрица овог учења је била директно уперена на жене, којима је мимо приписане ниже менталне способности, као и велике сексуалне пожуде, атестиран посебан афинитет према сатани.

Средњовековни теолози су разматрали у својим теоријским трактатима и каква телесна својства поседује ђаво. Рана уверења у то да је његово тело од ваздуха уступила су место учењу које је заступао Тома Аквински, о томе да је ђаво чиста духовна појава (*substantia separata*). Какве телесне и сексуалне утицаје може да има овакво биће било је тешко питање. Интелектуализација ђавола, која се овде догађала, учинила га је „богоподобним“. Ова теза је релевантна у односу на потоње централно и одлучујуће питање теодицеје: како се моћ зла односи према Божијој свемоћи?

Чини се да је страх од ђавола био на врхунцу између 1200. и 1700. г. У народном веровању је зазирање од ђавола било јаче

но страх од Бога. До 18. века је било проширено уверење у егзистенцију ђавола. Али са учењем о природном хришћанству или природној религији – пантеизам и спинозизам су, између осталог, овде били у питању – ђаво је постао куриозна фигура. Дијаболичари и антидијаболичари су расправљали јавно једни са другима. Антидијаболичари су мислили на будућност Цркве, дијаболичари на њену прошлост. Још више на њену вечност, вели Флаш.

Пре две године је аутор у једној веома читаној књизи објаснио *Зашто нисам хришћанин*. Посебно му је фигура ђавола одвратна, вели он, јер је ђаво инструмент дисциплиновања народа у Цркви од духовне елите. Флаш иронично поентира: хришћанство са ђаволом је ужасно, али је без њега досадно. Шта заправо чини мит о ђаволу тако успешним? Флаш прилази теми са идејно-историјског аспекта и испитује тезе дискусије кроз призму теолошких и философских ауторитета. Ваво је у својој иматеријалности за историчаре проширени објекат, те је било неопходно сузити поље испитивања. Флашу се не може замерити што је његов дискурс ограничен само на интелектуалце, што је већ *per se* интересантно. Ипак остаје питање: није ли страх од ђавола тема о којој се може размишљати и изван индоктринације проповедника?

О ђаволу и уметности Флаш не расправља – изузимајући парадигматичан случај Гетеовог Мефиста. Овде наилази на ђавола који му се допада: духовитог, елегантног, на висини времена, оштроумног посматрача модерне, више критичара него практичара. Али у пакту са Мефистом има Фауст доброг удела. Поглед у будућност у *Фаусту II* у безобзирној и неутољивој динамици жеље за поседовањем је лепа поента.

Фасцинира дубоко познавање извора и контекста којим овај „трговац оријенталним теписима“, како је Флаш једном себе назвао, влада свим доменима који се дотичу објекта његовог испитивања са застрашујућом ерудицијом.

Курт Флаш воли иронију и пароксистичка заострења, те се ова књига добрим делом чита и са великим литерарним задовољством (*plaisir du texte*). Флашова књига није енциклопедија, већ луцидни есеј. Он отвара грандиозну панораму идеја од Постања преко Ап. Павла, Августина и Томе Аквинског, Лутера, Гетеа и Жан Пола (Рихтера), да споменемо само неколико имена којих у регистру има око 400. Флашов фацит гласи: „Ђаво је мртав“, што ваља видети као антипарафразу Ничеовог дела *Бој је мртав*. Откако га је Гете у *Фаусту* преобразио у фигуру позоришта, ђаво егзистира само у свету уметности.

Ова књига се може ставити под јелку као божићни поклон, јер није ни бласфемична, ни дегутантна или на овај или онај начин криптична, иако је у њој реч о ђаволу. Она ђаволу одсеца рога са главе и копита са ногу. У

Курту Флашу ђаво је нашао свог мајстора-приповедача, можда би тачније било рећи – мајстора његовог некролога.

Зоран Андрић

Navid Kermani, *Ungläubiges Staunen : über das Christentum*

München : Beck 2015
302 S. : Ill. ; 23 cm
ISBN 978-3-406-68337-4

Неверно чуђење – о хришћанству

Међу познатим ауторима који пишу на немачком језику, Навид Кермани је једини који се појмом Запада служи у позитивној конотацији. Родитељи Керманија потичу из Ирана, а он сам је рођен у Немачкој. Њему је познато да се Лутерово слово о Оријенту односи на регион одакле потичу тројица мудраца. Први кораци у интелектуалној биографији овог изузетног *homme de lettres* су се

састојали у чињеници да су му немачка књижевност 19. и 20. века сасвим познате и блиске. Велика дела између Гетеа и Кафке одредила су његов духовни свет. Тек из таквог културног и књижевног искуства је он открио богатство свог културног и религиозног порекла и из литеарне перспективе као што то сведочи књига *Бој је леј*, његово стандардно дело о естетској лепоти Корана.

